
การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชน Community of Practices Learning for Developing Community Well-being :

Participatory Action Research

เริงวิชัย นิลโคตร*

Reongwit Nilkote

นพพร จันทรนาชู**

Nopporn Chantaranamchoo

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อถอดบทเรียนองค์ความรู้แนวทางพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชนในบริบทต่างๆ ของประเทศ 2. เพื่อพัฒนาข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์การดำเนินการสำหรับการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาภายใต้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) พื้นที่กรณีศึกษา 4 แห่งได้แก่ ภาคเหนือกรณีศึกษาสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนอย่างมีส่วนร่วม องค์การบริหารส่วนตำบล ดอนแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ภาคกลาง กรณีศึกษาเครือข่ายการสร้างเสริมสุขภาวะโรงพยาบาลสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ภาคใต้กรณีศึกษา เครือข่ายโรงเรียนสุขภาวะ (รร.ต้นบากราษฎร์บำรุง จังหวัดตรัง) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือกรณีศึกษาเครือข่ายองค์การบริหารส่วนตำบล วังแสง อำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคาม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยผู้บริหาร คณะกรรมการ สมาชิกในชุมชน และเครือข่ายผู้เกี่ยวข้องกับชุมชนแนวปฏิบัติ จำนวน 80 คน เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ เครื่องมือการถอดบทเรียนอย่างมีส่วนร่วม แผนที่ทางความคิด การประเมินผลอย่างเสริมพลังการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษพบว่า

1. บทเรียนองค์ความรู้แนวทางพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชนในบริบทต่างๆ ของประเทศ มีหลายรูปแบบที่หลากหลายขึ้นอยู่กับแนวทางการบูรณาการและบริหารจัดการของแต่ละพื้นที่ โดยมีปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่ 1) ความเข้าใจต่อเป้าหมายสุขภาวะชุมชน 2) การให้ความสำคัญกับบริบทของพื้นที่ 3) องค์ความรู้ที่จำเป็นและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน 4) ด้านการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติต้องให้ความสำคัญกับคนเป็นศูนย์กลาง และมีองค์ประกอบการพัฒนา 3 ส่วน คือ 4.1 การสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างกลุ่ม 4.2 การพัฒนากิจกรรมและการสร้างจิตสำนึก 4.3 ความรู้และทักษะที่จำเป็นสำหรับการหล่อเลี้ยงกลุ่ม 2. ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์การดำเนินการสำหรับการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชน ประกอบด้วย (1) การพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติต้องตั้งอยู่บนฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรม (2) การพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติต้องเป็นฐานการหนุนเสริมสู่การพัฒนาด้านอื่นๆ (3) การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือภาคประชาสังคมในการบูรณาการพัฒนาร่วมกันเรียนรู้เพื่อเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชน (4) การพัฒนาชุมชนเรียนรู้ให้มีลักษณะเรียนรู้ไปและพัฒนาไปบนฐานการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

คำสำคัญ : ชุมชนเรียนรู้ / ชุมชนแนวปฏิบัติ / สุขภาวะชุมชน

*นักศึกษานิเทศศาสตร์บัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

**อาจารย์ประจำสาขาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ABSTRACT

The objectives of this research were: 1. to study lessons learned from communities of well-being practice in a variety of contexts, and 2. to make policy recommendations and implementation strategies for community of learning practice for developing community well-being. This research comprised participatory action research methods and qualitative research. The case studies covered four regions: 1) the northern part of Thailand namely Donkaew Subdistrict Administrative Organization, Maerim in Chiangmai; 2) Suanphueng hospital, Ratchaburi, Central Thailand; 3) Tonbakrasbarmung school, Trung in Southern Thailand and; 4) Wungsang Subdistrict Administrative Organization, Kaedum, Mahasarakham in the Northeast. Key informants included administrators, committees, members of the community and the network of community of practices, making a total of 80 informants. The tools of this study comprised lessons learned from participation, empowerment evaluation and mind-mapping. Content analysis was used on the data to meet the research objectives.

The results of the research were as follows: 1. The development of communities of practice for promoting community well-being has several formats depending on the integration and management guidelines of each area. Important factors include: 1) understanding the goals of community well-being; 2) focusing on the importance of the context of each area; 3) knowledge according to the needs of the community; and 4) community of practice development needs focusing on human centeredness and developing three elements, namely, (i) building positive relationships between the groups (ii) developing activities and creating awareness and (iii) providing the necessary knowledge and skills for developing the groups. Recommendations for policies on the development of communities of practice are that they : (1) must be based on social and cultural capital, (2) Community of practice is a development tool suitable for supporting other development practices, (3) should network civil society development cooperation to integrate community of practice learning in order to strengthen the community, and (4) develop community of practice “learning to learn” based on participatory action research.

Keywords : Learning Community / Community of Practices / Well-being

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แนวคิดการพัฒนาชุมชนสู่สุขภาวะชุมชน (Well-being) ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาในฐานะ “การพัฒนาทางเลือก” ให้กับสังคมไทยมาตลอดระยะเวลา 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา เป็นแนวคิดที่สร้างการตื่นตัวให้กับสังคมไทยอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้ประชาชนมีพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเรียนรู้อย่างสมานฉันท์ เท่าเทียม ได้รับโอกาสและมีบทบาทสำคัญในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอแนะ แก้ไข เปลี่ยนแปลงและยกร่างกฎหมาย สำคัญๆ ตลอดถึงแผนการพัฒนาประเทศด้านต่างๆ เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-11 พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 การเกิดขึ้นของสมัชชาสุขภาพ เป็นต้น กระบวนการต่างๆ เป็นจุดเริ่มของการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ รวมทั้งได้นำไปสู่การพัฒนาแนวคิดแบบองค์รวม จากศึกษาพบว่าบทเรียน

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาต่างมีบทสรุปที่คล้ายคลึงกันว่าพัฒนาสังคมไทยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา
มานั้นว่าเป็นกระบวนการ“พัฒนาที่ไม่พัฒนา” หรือ “การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน” เกิดช่องว่างระหว่างคนจนกับคน
รวยเกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมสูงเป็นที่สามของโลก (Prawase Wasi, 201, p.10) กระบวนการพัฒนาดังกล่าว
ได้ส่งผลสู่ “ล้มสลาย” แนวคิดทางสุขภาวะของชุมชนในฐานะที่เป็นหน่วยสำคัญขององค์กรทางสังคม ประชาชน
ฐานราก และระบบชุมชนตกอยู่ในภาวะอ่อนแอมีภาวะหนี้สินครัวเรือน สมาชิกของชุมชนเข้าสู่กระบวนการเป็น
แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองหลวง หรือตามเมืองสำคัญๆ ของประเทศ การนำพาคุณภาพชีวิตฝาก
เอาไว้กับการพึ่งพิงระบบภายนอกที่สวนทางกับคุณภาพชีวิตที่ต้อยต่ำลงเรื่อยๆ ปัญหาต่างๆ มีการเชื่อมโยงซับซ้อน
สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันทั้งหมดยากที่จะใช้แนวคิดหรือศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งในการแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ การ
แก้ปัญหาต้องใช้ความรอบด้านและให้ความสำคัญกับความเป็นองค์รวมให้มากที่สุด นักวิชาการหลายท่านให้แนว
ทางการพัฒนาและมีความเห็นว่าการต้องให้กลับไปพื้นฐานรากของประเทศ กล่าวคือมุ่งใช้ทุนทางสังคม และฐานความ
ไว้วางใจที่มีอยู่เป็นฐานการพัฒนา และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ (World Bank, 1999) (Fukuyama, 1995)
ชุมชนนั้นเปรียบเสมือนหน่วยย่อยของชีวิต เป็นฐานของสังคม ชุมชนฐานรากเกิดความเข้มแข็งจะสามารถพัฒนา
ระบบและกลไกในการจัดการกับสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ที่รุกร้าเข้าไปในชุมชนได้ สามารถรักษาความเป็นตัวตน
และอัตลักษณ์ท้องถิ่นของตนเองให้ดำรงอยู่ได้ และหากชุมชนฐานรากมีความเข้มแข็ง ฐานของประเทศก็จะเกิด
ความเข้มแข็ง สามารถรองรับระบบต่างๆ ได้ การสร้างสุขภาวะให้เกิดขึ้นกับชุมชนฐานรากจึงมีความสำคัญ และเป็น
แนวทางการพัฒนาประเทศที่ทุกองคาพยพต้องกลับมาทบทวนอย่างจริงจัง (Prawase Wasi, 2007, pp.3-4)
การพัฒนาการเรียนรู้ด้วยชุมชนแนวปฏิบัติ นับว่าเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนา “การเรียนรู้” เพื่อการพัฒนา
คุณภาพ และเป็นการขับเคลื่อนพลังศักยภาพของชุมชนที่สำคัญ เนื่องจากการเกิดขึ้นของชุมชนแนวปฏิบัติ
สะท้อนให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบที่เชื่อว่าจะสามารถเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
พัฒนาและจัดการยกระดับองค์ความรู้ขององค์กร สถาบันหรือสังคมได้เป็นอย่างดี แตกต่างจากความสัมพันธ์ใน
แนวดิ่งที่นิยมใช้การสั่งการและการบังคับบัญชาอันจะเป็นอุปสรรคการเรียนรู้เนื่องจากละเลยความสำคัญของ
ปัจเจก ศักยภาพและความสามารถพิเศษที่มีอยู่ในตัวคน (Anuchat Pongsomlee, 2007, p.11)
ชุมชนแนวปฏิบัตินับเป็นแนวคิดการบริหารจัดการชุมชนหรือบริหารจัดการองค์กรสมัยใหม่ที่มีผลต่อการเพิ่ม
ศักยภาพและจุดประกายพลังสร้างสรรค์ของปัจเจก กล่าวคือ พลังการเปลี่ยนแปลงขององค์กร การเสริม
ศักยภาพปัจเจก และการส่งเสริมกลุ่มเรียนรู้เพื่อพัฒนาการปฏิบัติ ชุมชนแนวปฏิบัติเป็นภูมิปัญญาแบบรวมหมู่
ขององค์กร เจริญกระบวนการแล้วสามารถเป็นทั้งกลไกนำการเปลี่ยนแปลง และเป็นเครื่องบ่งชี้อย่างหนึ่งของการ
พัฒนาองค์กรในเชิงคุณภาพ (Wirat Kamsrichan, 2007, pp.13-14) นอกจากนี้แล้วรูปแบบการพัฒนาการ
เรียนรู้แบบชุมชนแนวปฏิบัติได้มีการปรับรูปแบบที่หลากหลายให้เป็นการเรียนรู้ที่มุ่งให้เกิดการร่วมมือร่วมพลังใน
การพัฒนาการปฏิบัติงานทั้งระดับปัจเจกบุคคลและการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรและวิชาการเป็นแนว
ปฏิบัติสำหรับการสร้างบรรทัดฐานในการประพฤติตนและปฏิบัติงานร่วมกัน (Anutsara Suwanwong, 2016,
p.135) จากการทบทวนองค์ความรู้เบื้องต้นผู้วิจัยเห็นว่าการค้นหาแนวทางการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสร้าง
เสริมสุขภาวะชุมชนนั้นมีหลากหลายมิติและหลายองค์ประกอบ การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะเป็น
แนวทางหนึ่งที่จะสามารถพัฒนาระดับปัจเจกบุคคล กลุ่ม ชุมชน หรือองค์กรต่างๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และ
สร้างภูมิปัญญาการปฏิบัติได้ จะสามารถนำไปสู่การพัฒนาบทเรียนผ่านการปฏิบัติ ซึ่งจะเป็นการพัฒนาองค์
ความรู้ที่สามารถต่อยอดและขยายผลด้านการสร้างเสริมสุขภาวะแก่สังคมไทยต่อไปได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อถอดบทเรียนองค์ความรู้แนวทางการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชนในบริบทต่างๆ ของประเทศ
2. เพื่อพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์การดำเนินการ สำหรับการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยภายใต้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยมีขอบเขตพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ในการศึกษาจาก 4 ภูมิภาค ประกอบด้วย 1. ภาคเหนือ กรณีศึกษาสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนอย่างมีส่วนร่วม องค์การบริหารส่วนตำบลตอนแก้ว อำเภอแม่อรมี จังหวัดเชียงใหม่ 2. ภาคกลาง กรณีศึกษาเครือข่ายการสร้างเสริมสุขภาวะโรงพยาบาลสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี 3. ภาคใต้ กรณีศึกษาเครือข่ายโรงเรียนสุขภาวะ (โรงเรียนต้นบากราษฎร์บำรุง จังหวัดตรัง) และ 4. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาเครือข่ายองค์การบริหารส่วนตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม สำหรับวิธีดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยจำแนกเป็น 4 ขั้นตอน โดยได้พัฒนาระบวนการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการเสริมศักยภาพผ่านขั้นตอนต่างๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดกรอบความคิดงานการสร้างเสริม สุขภาวะชุมชน เริ่มจากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมจากเวทีสร้างเสริมสุขภาวะต่างๆ และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยได้เข้าร่วมเวทีสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเสริมสุขภาวะจำนวน 5 เวที ซึ่งจัดโดยหน่วยงานต่างๆ และสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาวะจำนวน 5 ท่าน เพื่อเป็นการกำหนดกรอบคิดในการวิจัยเบื้องต้น ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดกลุ่มเป้าหมายกรณีศึกษา การศึกษาส่วนนี้เป็นการเลือกศึกษาแบบครั้งเดียว ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ ขั้นตอนที่ 3 ขั้นตอนการถอดบทเรียน ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วม ในทุกขั้นตอนและตั้งอยู่บนการเรียนรู้เป็นกลุ่ม ในแต่ละพื้นที่มีการจัดกระบวนการถอดบทเรียน ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ผลการถอดบทเรียน ได้ประยุกต์การวิเคราะห์เนื้อหาในการวิเคราะห์ข้อมูลและสรุป

สรุปผลการวิจัย

สำหรับผลการศึกษาเรื่องการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชน มีดังนี้

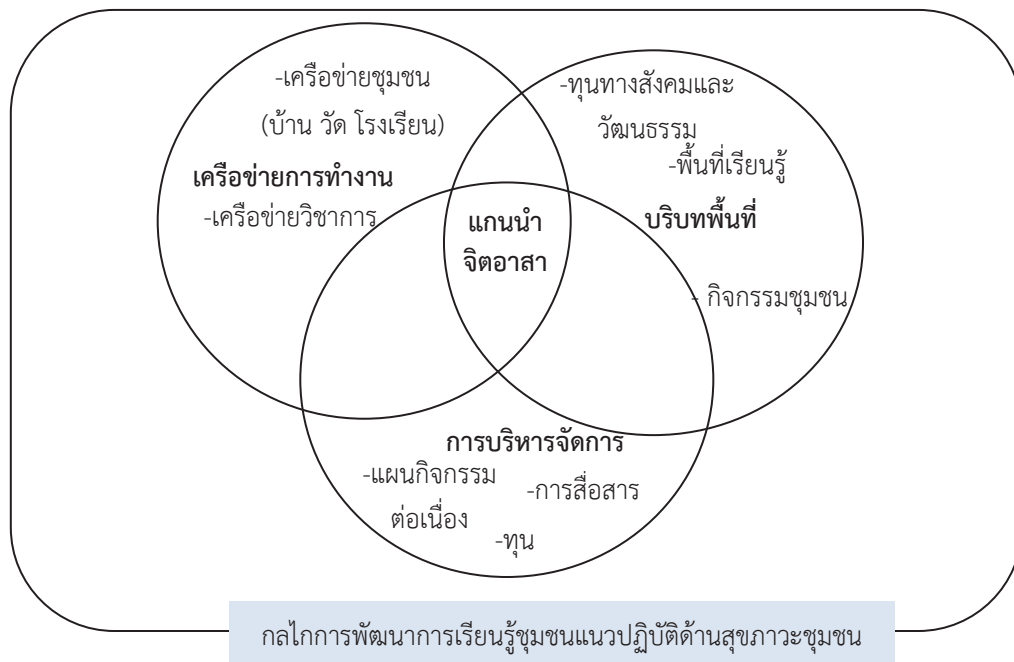
1. บทเรียนองค์ความรู้แนวทางการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชนในบริบทต่างๆ ของประเทศ ประกอบด้วย

1.1 การมองเป้าหมายร่วม (Guiding Ideas) หรือประเด็นหลักของการพัฒนาสุขภาวะ (Domains) ซึ่งเป็นการสร้างความชัดเจนในประเด็นเกี่ยวกับหลักการ เป้าหมาย และแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติด้านสุขภาวะชุมชนพบว่าจากกรณีศึกษาภาคเหนือ องค์การบริหารส่วนตำบลตอนแก้วพบว่าประเด็น “ตำบลสุขภาวะ” เป็นประเด็นและเป้าหมายร่วมของชุมชน การได้แรงหนุนเสริมจากเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก การดำเนินงานสามารถส่งต่อให้เกิดความยั่งยืนและยกระดับเป็นข้อบัญญัติของพื้นที่ นอกจากนี้แล้วยังมีกระบวนการส่งต่อให้มีการดำเนินการถึงระดับเด็กและเยาวชนที่จะเป็นตัวแทนในการดูแลชุมชนในช่วงต่อไป กรณีศึกษาภาคกลางการปูพื้นฐานและประสบการณ์ตั้งแต่แรกเริ่มจะเป็นการปลูกจิตสำนึกในการรักชุมชนท้องถิ่น ด้านการบริหารจัดการเครือข่ายการมอง “สุขภาพแบบองค์รวม” เป็นประเด็นที่เครือข่ายโรงพยาบาลสวน

ผึ่ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี นำมาเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน เป็นการมองสุขภาพองค์กรที่เชื่อมโยงวิถีวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ความร่วมมือของชุมชน และได้กระจายพื้นที่พัฒนางานสร้างเสริมสุขภาวะผ่านการขับเคลื่อนโครงการกิจกรรมครอบคลุมทั้งจังหวัด และนับว่าเป็นการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติที่อาศัยฐานชุมชนวัฒนธรรมเป็นหลัก กรณีศึกษาภาคใต้ ประเด็น “การสร้างวินัย” เป็นจุดเริ่มการขับเคลื่อนเครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาวะ และมีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อมาบูรณาการการสอนในโรงเรียน เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เด็กและเยาวชน นอกจากนี้แล้วบทบาทสำคัญของเครือข่าย บทเรียนที่สำคัญเป็นการส่งต่อชุมชนแนวปฏิบัติของเครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาวะจากกรณีศึกษาคือการที่โรงเรียนสามารถขยายเครือข่ายการสร้างเสริมสุขภาวะออกจากรั้วโรงเรียนไปสู่ชุมชนได้ โดยมีเด็กและเยาวชนเป็นสื่อในการเชื่อมโยง ด้านบริบทของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อาศัยฐานทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นฐานของความสัมพันธ์ของชุมชนที่เป็นกันเอง มีความใกล้ชิด และพร้อมเปิดกว้างสำหรับการพัฒนาความร่วมมือเครือข่ายต่างๆ เพื่อนำสู่การสร้างเสริมสุขภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ “เป้าหมายการพัฒนาตำบลให้เป็นตำบลสุขภาวะ” ถือเป็นการให้ความสำคัญกับคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เดินตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความสำเร็จของการบริหารงานด้านการสร้างเสริมสุขภาวะได้ส่งผลให้พื้นที่องค์กรบริหารส่วนตำบลวังแสงได้เป็นแหล่งศึกษาดูงานให้แก่พื้นที่อื่นๆ อย่างต่อเนื่อง

อาจกล่าวได้ว่าบทเรียนของการมุ่งมองเป้าหมายร่วม (Guiding Ideas) ซึ่งเป็นประเด็นหลัก (Domains) ของการขับเคลื่อนงานด้านสุขภาวะชุมชนเพื่อเป็นแนวทางการบูรณาการการสร้างเสริมสุขภาวะได้อาศัยแนวคิดพื้นฐานที่มองสังคมเชื่อมโยงกับสุขภาพ การสร้างต้องสอดคล้องกับบริบททางพื้นที่ ซึ่งนั้นรวมถึงการสร้างที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นกับการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติด้านการสร้างเสริมสุขภาวะได้อีกทางหนึ่ง

1.2 กลไกที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานเชิงกระบวนการในการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชน จากการศึกษาพื้นที่กรณีศึกษาได้สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติด้านการสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนในด้านกลไกการทำงานและโครงสร้างพื้นฐานเชิงกระบวนการ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แสดงกลไกการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติด้านสุขภาวะชุมชน

ผลลัพธ์ปลายทางของการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชน และความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ เริ่มต้นจากประการแรกแกนนำจิตอาสาของชุมชน ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มและผู้นำที่สำคัญ ประการที่สองคือบริบทของพื้นที่ที่จะเป็นตัวกำหนดสถานการณ์และประเด็นต่างๆ ประการที่สามคือการบริหารจัดการที่จะต้องออกให้เหมาะสมและ ประการที่สี่คือการสร้างเครือข่ายการทำงานเพื่อขับเคลื่อนงาน ปัจจัยต่างๆสามารถเป็นกลไกหรือด้านหนึ่งคือยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนงานพัฒนาสุขภาวะชุมชนให้เกิดขึ้นในพื้นที่ได้ บทเรียนด้านกลไกหรือปัจจัยที่ถือว่าเป็นโครงสร้างพื้นที่เชิงกระบวนการ มีดังนี้

1) แกนนำจิตอาสา นับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน การเชื่อมโยงกับกลุ่มแกนนำจิตอาสาจึงเป็นเสมือนจุดเริ่มต้น (entry point) ที่สำคัญ คุณสมบัติของแกนนำจิตอาสา ต้องเป็นผู้ที่มีศรัทธาต่องานกิจกรรมชุมชน มุ่งประโยชน์แก่ชุมชนจริงๆ มีบุคลิกภาพที่จริงใจ ก้นเอง ยืดหยุ่น อดทนต่อปัญหาและอุปสรรคของการทำงานที่ไม่หวังผลตอบแทน เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ดึงดูดและมีท่าทีที่เชิญชวนให้ผู้อื่นเข้ามาทำงานร่วมกันได้ เพื่อให้การขับเคลื่อนงานสู่ความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน

2) บริบทพื้นที่ การเข้าใจถึงบริบทของพื้นที่อย่างแท้จริงไม่ว่าจะเป็นสังคมและวัฒนธรรม นโยบายหรือข้อกำหนดต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง สิ่งแวดล้อมตามความเป็นจริง วิถีภูมิปัญญาและเทคโนโลยีที่ชุมชนถือปฏิบัติและนำมาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต จะเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติได้ อีกทั้งยังทำให้สามารถพัฒนาประเด็นสุขภาวะได้ตรงตามความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง

3) บูรณาการต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อขับเคลื่อนงานด้านสุขภาวะชุมชน การใช้ฐานรากทางวัฒนธรรมเป็นต้นทุนการทำงานขับเคลื่อนสุขภาวะจึงนับว่าเป็นตัวตนของพื้นที่และสามารถสะท้อนความเป็นชุมชนของพื้นที่ได้เป็นอย่างดี การไม่แยกส่วนระหว่าง

ขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาวะกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรมส่งผลให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น และเกิดความยั่งยืนได้

4) กิจกรรมชุมชน การกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติต้องสอดคล้องกับกิจกรรมชุมชนที่มีอยู่แล้ว จะถือเป็นการต่อยอดและพัฒนาประเด็นสุขภาวะสอดแทรกไปในกิจกรรมของชุมชน เป็นการบูรณาการแนวความคิดการใช้ชุมชนเป็นฐานการทำงาน แกนนำหรือผู้วิจัยต้องวางบทบาทตนเป็นผู้อำนวยความสะดวก ให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อนเป็นไปอย่างธรรมชาติ และวิธีการ ให้ย้อนกลับมาเป็นวิถีชุมชนเอง

5) สร้างพื้นที่เรียนรู้ การสามารถบูรณาการทุนทางสังคมและวัฒนธรรมมาผนวกกับการพัฒนาเป็นชุมชนแนวปฏิบัติ และเปิดพื้นที่ชุมชนให้เป็นพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ เป็นการเปิดพื้นที่ให้แกนนำและสมาชิกในชุมชนจะมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ทุกมิติ นับว่าเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน

6) เครือข่ายเชิงพื้นที่ การพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติที่เชื่อมเอาทุนทางสังคมโดยเฉพาะหลัก “บ ว ร” เป็นการจับความสัมพันธ์ของทุนศักยภาพพื้นที่ 3 ส่วน กล่าวคือ บ้าน = คือการเชื่อมโยงผู้คนที่เป็สมาชิกในชุมชน ระบบผู้นำ ความเชื่อมั่น วิถีชีวิต, วัด = คือการองค์กรต้นแบบของชุมชนในการอบรมกล่อมเกลாதงศีลธรรมและการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามครรลองดิงาม, และ โรงเรียน = สถาบันการศึกษาอย่างเป็นทางการซึ่งเป็นที่หลอมรวมความเป็นวิชาการ และปลูกฝังระบบการเรียนรู้ให้กับเด็กในพื้นที่ การนำเอาหลักคิดและแนวปฏิบัติด้านสร้างเสริมสุขภาวะเข้าไปเครือข่ายทั้ง 3 ส่วนจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้

7) เครือข่ายทางวิชาการ ความจำเป็นเรื่องของการมอย้อนกลับและสรุปบทเรียนเพื่อถอดประสบการณ์ทั้งหมดเผยแพร่สู่สาธารณะ เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของการขับเคลื่อนงานเชิงพื้นที่ นอกจากนี้เครือข่ายวิทยายังเป็นชุมพลังทางปัญญาที่จะเป็นผู้แนะแนวทางอย่างเป็นระบบและสามารถพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติให้ขับเคลื่อนงานสุขภาวะได้อย่างต่อเนื่องได้

8) แผนการบริหารจัดการ ธรรมชาติการพัฒนาที่ตองมีการบริหารจัดการ เนื่องจากการจัดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มอย่างเป็นระบบ การบริหารจัดการต้องเชื่อมโยงทั้งการพัฒนาประเด็นการเสริมศักยภาพ การจัดการความรู้ การบริหารความขัดแย้ง การประเมินผลเพื่อยกระดับและพัฒนา กลุ่มอย่างไรรก็ตามโดยธรรมชาติของชุมชนแนวปฏิบัติแล้วจะเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ที่อาศัยแรงปรารถนาเป็นฐานสำคัญ การบริหารจัดการจึงเป็นแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย

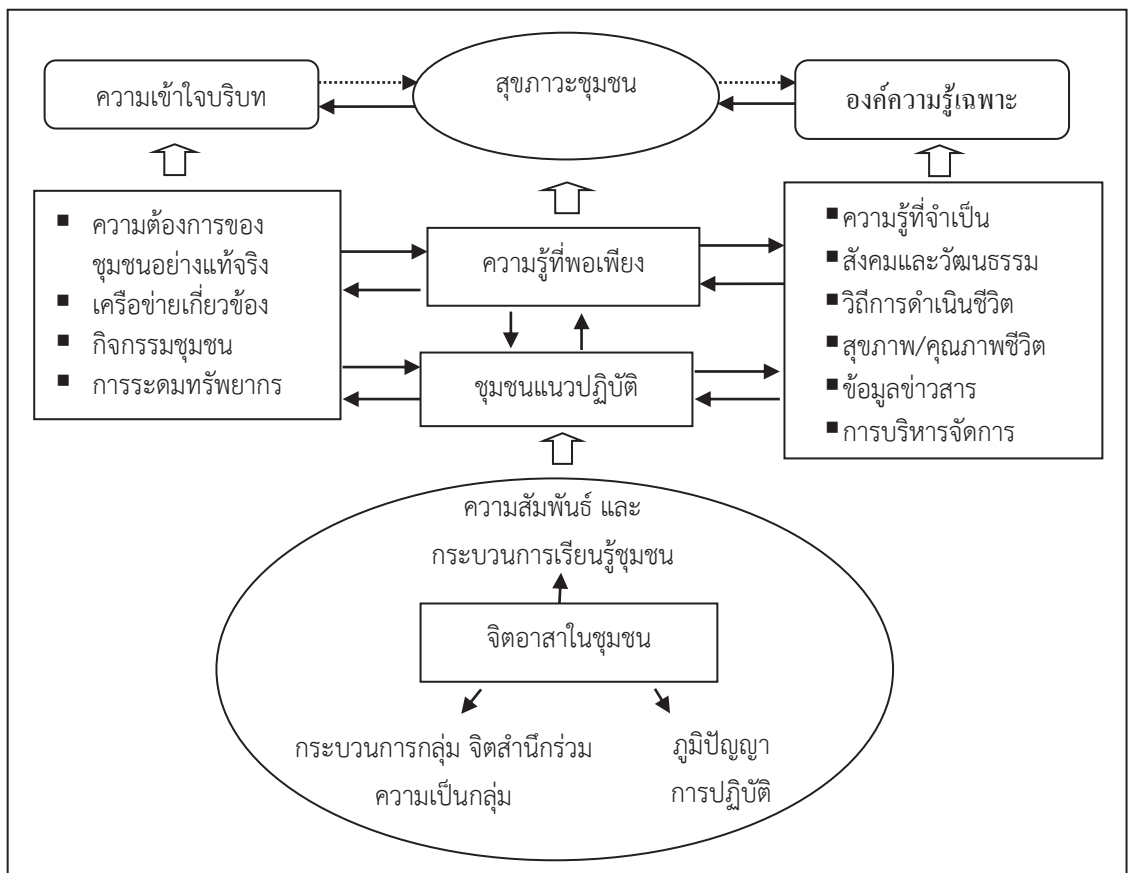
9) การวางแผนให้เกิดความต่อเนื่องของกิจกรรมชุมชน นอกจากรูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มที่มุ่งให้ทีมงานประสานงานติดตามแบบเสริมพลัง มีการเยี่ยมเยือน และจัดเวทีเรียนรู้เพื่อให้เกิดความคุ้นแล้ว และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันแล้ว การมีแผนการทำงานที่ต่อเนื่องของแกนนำกลุ่ม จะส่งผลให้เกิดความเคลื่อนไหวของกิจกรรม และมีการตื่นตัวระดับพื้นที่อยู่ตลอดเวลา

10) การสนับสนุนงบประมาณ และเสริมพลัง โดยสภาพความเป็นจริงแล้วการหนุนเสริมด้วยทุนเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติยังเป็นสิ่งจำเป็น อย่างน้อยที่สุดคือด้านการบริหารจัดการที่ให้เกิดการเปิดเปียนสมาชิก อย่างไรก็ตามการสนับสนุนด้านงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ยังมีความสำคัญต่อการจัดพัฒนาการเรียนรู้กลุ่ม เนื่องจากกิจกรรมต่างๆ ยังต้องมีค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการพื้นฐาน

11) การสื่อสาร การสื่อสารนับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการประสานงานและหนุนเสริมให้มีความเคลื่อนไหวของพื้นที่อย่างต่อเนื่อง และการสื่อสารยังเป็นการหล่อเลี้ยงการเรียนรู้ของชุมชนแนวปฏิบัติให้เกิดความยั่งยืนได้

กล่าวสรุปเบื้องต้นกลไกการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติได้ว่า บทเรียนการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติด้านสุขภาวะชุมชนที่เลือกจากพื้นที่กรณีศึกษา เป็นอีกมุมมองหนึ่งของการสร้างเสริมสุขภาวะตามบริบท ตามบทบาทที่แตกต่างกันของแต่ละพื้นที่ กรณีศึกษาทั้งหมดล้วนแล้วตั้งอยู่บนฐานความใกล้ชิดกับชุมชน มีภารกิจที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยตรง ดังนั้นกิจกรรมต่างๆ ล้วนแล้วมีการเชื่อมโยงชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักของกระบวนการพัฒนาทั้งหมด ดังบทเรียนที่ได้นำเสนอข้างต้น

1.3 แนวปฏิบัติการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติการสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน เพื่อให้เกิดภาพของกระบวนการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติ ผู้วิจัยได้สรุปแนวปฏิบัติเพื่อการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 สรุปบทเรียนเพื่อพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติด้านสุขภาวะชุมชน

บทเรียนจากการศึกษาการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติด้านสุขภาวะชุมชนจากกรณีศึกษาต่างๆ มีข้อสังเกตและแนวทางการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติต้องคำนึงถึงมิติต่างๆ ดังนี้

1) ความเข้าใจต่อเป้าหมายของสุขภาวะชุมชน แนวคิดเรื่องสุขภาวะยังอยู่จำกัดเฉพาะกลุ่มคนที่ทำงานเกี่ยวเนื่องกับการสร้างเสริมสุขภาพและผู้ทำงานเชิงการพัฒนา การรับรู้ถึงความหมายและแนวปฏิบัติเพื่อการเข้าสู่สุขภาวะที่ดียังมีน้อย การทำความเข้าใจสุขภาวะชุมชนบนวิถีความเข้าใจของชุมชนจึงเป็นเรื่องสำคัญแรกๆ

2) การให้ความสำคัญกับบริบทของพื้นที่ การมองเห็นบริบทจะช่วยทำให้การพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติจะสามารถประยุกต์ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างเหมาะสม ตั้งอยู่บนฐานความเป็นจริง เช่นเดียวกันกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้ที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นจริงของชุมชน การสามารถสังเคราะห์และมองเห็นสิ่งเหล่านี้จะเป็นปัจจัยหนุนเสริมให้เกิดองค์ความรู้ที่จำเป็นและมีความเฉพาะสำหรับการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติด้านสุขภาวะชุมชน

3) องค์ความรู้ที่จำเป็น เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากความต้องการกลุ่มและสอดคล้องกับบริบทของกลุ่ม เป็นความรู้ที่พอเพียงกล่าวคือเหมาะสมกับนำมาใช้ในการบริหารจัดการกลุ่มที่สืบเนื่องและเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติด้านสุขภาวะชุมชน โดยเฉพาะความเป็นชุมชนที่ต้องเห็นถึงองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกัน เป็นองค์ความรู้ที่เป็นฐานของชุมชน กระบวนการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติ จะนำไปสู่การวางแผนการพัฒนา หรือการออกแบบกระบวนการที่เหมาะสม

4) กระบวนการสร้างสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการกลุ่ม ข้อเท็จจริงจากการถอดบทเรียนและจัดการความรู้จากพื้นที่กรณีศึกษาในการศึกษาคือความสำเร็จและความยั่งยืนต่อเป้าหมายที่มุ่งจะให้เกิดขึ้น

5) การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและกลุ่มเพื่อให้ความเข้าใจที่ตรงกัน สร้างเป้าหมายร่วมบนฐานความสัมพันธ์ที่เห็นพ้องต้องกัน ไว้เนื้อเชื่อใจ

6) การพัฒนากิจกรรมและสร้างกระบวนการสร้างจิตสำนึก สำคัญร่วมความเป็นกลุ่มหรือองค์กร จะนำไปสู่พัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติได้

1.4 ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์การดำเนินการ สำหรับการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชน

การนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์การดำเนินการ สำหรับการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชนเป็นการสังเคราะห์จากบทเรียนการปฏิบัติจากการศึกษาของผู้วิจัยดังได้นำเสนอตั้งแต่บทต้นๆ การพัฒนาเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษานี้มีเป้าหมายเพื่อชุมชนและองค์กรต่างๆ ได้มีรูปแบบการพัฒนาการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติด้านสุขภาวะชุมชน โดยผู้วิจัยยังมุ่งเป้าหมายเพื่อสุขภาวะชุมชน ซึ่งแม้จะเป็นเป้าหมายที่มีนามธรรมเป็นอย่างมาก แต่อย่างน้อยก็สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนา นอกจากนี้แล้วข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์การดำเนินการนี้มีจุดเน้นที่ให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมที่ชุมชนหรือองค์กรต่างๆ มีอยู่แล้วเป็นฐานของกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อนำสู่การพัฒนาสุขภาวะด้านอื่นๆ ต่อไป

ผู้วิจัยได้มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ผู้วิจัยได้มีข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์ ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การสืบค้นทุนศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่เพื่อหาแนวทางการส่งเสริม

การดำรงอยู่ของชุมชนแต่ละแห่งในบริบทของประเทศไทยล้วนแล้วแต่มีพัฒนาการและมีฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรมอยู่ ทุนทางสังคมในบริบทของประเทศไทยมีความหมายโดยรวมคือสิ่งดีงามที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ มีการสั่งสมและสืบทอดกันเป็นจนกลายเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิต โดยทั่วไปประกอบด้วยทุนมนุษย์ ทุนทางธรรมชาติ ทุนความเป็นองค์กรหรือสถาบันเชิงโครงสร้าง เช่นรูปแบบครอบครัว ความเชื่อทางศาสนา เป็น

ต้น ในกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติด้านสุขภาวะชุมชนหากจะนำทุนทางสังคมของชุมชนที่มีอยู่เป็นองค์ประกอบของการพัฒนาจะสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ เนื่องจากทุนทางสังคมและวัฒนธรรมสามารถสืบทอดได้ลึกถึงระบบความรู้ รูปแบบที่เป็นความสัมพันธ์ขององค์กรหรือชุมชน และเป็นฐานรากของการดำรงอยู่ของชุมชนในทุกแห่ง

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะประกอบยุทธศาสตร์นี้ ดังนี้

ข้อเสนอแนะ 1.1 เพื่อให้สามารถใช้ทุนศักยภาพของชุมชนเป็นฐานของการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติด้านสุขภาวะชุมชนอย่างแท้จริง ผู้วิจัยเสนอให้มีการสืบค้น ถอดบทเรียนและจัดการความรู้ทุนศักยภาพของชุมชนที่เป็นบทเรียนจากวิถีปฏิบัติจริงของคนในชุมชน มีการใช้ทุนศักยภาพของชุมชนมาพัฒนาเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติในการสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน มีการใช้ทุนศักยภาพของชุมชนแปรเป็นกิจกรรมการเรียนรู้และสร้างสำนึกร่วมของความเป็นคนในพื้นที่และพัฒนาเป็นชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อพัฒนาพื้นที่ของตนเอง สนับสนุนให้พัฒนาเครือข่ายด้านทุนศักยภาพในระดับพื้นที่เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาพื้นที่ของตนเองร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ 1.2 เพื่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาสุขภาวะที่ดีในพื้นที่ ผู้วิจัยเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเสริมสุขภาพชุมชน ทั้งระดับปฏิบัติ เช่น กลุ่มกิจกรรมต่างๆ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น หรือแม้แต่ภาครัฐนำเอาทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นฐานในการออกแบบกิจกรรมและกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพด้านอื่นๆ เช่น การออกแบบกิจกรรมเพื่อพัฒนาสุขภาพผู้สูงอายุในเทศบาลหรือประเพณีต่างๆ ที่มีอยู่แล้วในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดสำนึกร่วมของคนในท้องถิ่นในการสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมพื้นถิ่นของตนเอง อีกทั้งเป็นกระบวนการออกแบบเพื่อสืบทอดทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเหล่านี้ให้กับเยาวชนรุ่นหลังๆ ให้ได้เรียนรู้และสืบทอดกันแบบรุ่นต่อรุ่น

ข้อเสนอแนะ 1.3 เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ที่สามารถเผยแพร่สู่สาธารณะ และสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างเป็นระบบผู้วิจัยเสนอให้มีการ “วิจัยถอดบทเรียนและพัฒนากระบวนการเรียนรู้” ให้เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยอาศัยฐานทางวิชาการที่พื้นที่มีอยู่ในการเป็นผู้ให้ข้อเสนอแนะ และเป็นพี่เลี้ยงในกระบวนการวิจัย ในการวิจัยมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาไปพร้อมๆ กันในรูปแบบของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เน้นให้ทุกคนมีส่วนร่วมในทุกมิติของกระบวนการวิจัย

ข้อเสนอแนะ 1.4 เพื่อให้รูปแบบของการใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นฐานในการพัฒนามีความยั่งยืนในระดับพื้นที่ ผู้วิจัยมีข้อเสนอให้การใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมนี้เป็นกระบวนการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ กล่าวคือต้องมีการพัฒนาเป็นข้อตกลงร่วม หรืออย่างน้อยเป็นข้อบัญญัติของท้องถิ่นในการนำประเด็นการใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นฐานในการพัฒนาสุขภาวะของชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 : สนับสนุนให้กระบวนการพัฒนาสุขภาวะชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในชุมชน

เพื่อให้สามารถนำไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง ผู้วิจัยมีข้อเสนอ ดังนี้

ข้อเสนอแนะ 2.1 กระบวนการเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้นชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ และกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ต้องเป็นความต้องการของชุมชน หลังจากกระบวนการเสร็จสิ้นสามารถต่อยอดและพัฒนาเป็นงานของชุมชนได้

ข้อเสนอแนะ 2.2 กระบวนการเรียนรู้ต้องสามารถให้ชุมชนเข้าร่วมได้ในทุกกลุ่มวัย และต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนได้รับรู้ทุกคนไม่จำเพาะเจาะจงเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ 2.3 กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นต้องมีการเชื่อมโยงกับหน่วยงานทางวิชาการในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการบูรณาการการทำงานในพื้นที่ ไม่แยกส่วน และชุมชนมีความเข้าใจตรงกัน สร้างความรักและสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างแท้จริง หน่วยงานราชการในท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะ 2.4 กระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ที่เกิดขึ้นต้องมีติดตามประเมินเพื่อสะท้อนกลับมาพัฒนา และปรับปรุงให้เกิดความต่อเนื่อง และเกิดการเรียนรู้ต่อเนื่อง

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ให้ความสำคัญกับคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาสุขภาวะชุมชน บทเรียนของการศึกษาพื้นที่กรณีศึกษาจากทั้ง 4 ภูมิภาคได้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาว่าต้องใช้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนให้กับชุมชนได้อย่างอย่างแท้จริง แนวคิดนี้สืบเนื่องจากการวางแผนพัฒนาประเทศและเป็นแผนปฏิรูปความคิดและเพิ่มคุณค่าใหม่ให้กับสังคมไทยที่มุ่งให้เกิดความสำคัญ และการมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วนของสังคมไทย วิธีการคิดที่ใช้ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” นี้ เป็นการบูรณาการแนวคิดจะพัฒนาแบบองค์รวมลดปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

เช่นเดียวกันกับแนวคิดการพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนที่ถือเอาความเป็นชุมชนเป็นหน่วยของการวิเคราะห์และเสริมศักยภาพวิถีคิด พัฒนาแนวปฏิบัติและการรู้จักสังเคราะห์เอาบทเรียนต่างๆ มาสะท้อนเป็นกระบวนการพัฒนาผ่านกระบวนการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เพื่อสอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าวและบทเรียนจากการศึกษาพื้นที่กรณีศึกษา ผู้วิจัยมีข้อเสนอเพื่อการพัฒนา ดังนี้

ข้อเสนอแนะ 3.1 เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่มีเป้าหมายพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาสุขภาวะชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการดำเนินการ คือ

มีการกำหนดยุทธศาสตร์ผ่านหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนอย่างชัดเจน พัฒนาเป็นโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ รองรับและสามารถที่ดำเนินการได้อย่างแท้จริง

มีการจัดตั้งคณะกรรมการอย่างเป็นทางการ หรืออาจมีการจัดตั้งในรูปแบบกรรมการนอกโครงสร้างองค์กรเพื่อให้สมาชิกสามารถดำเนินงานได้อย่างคล่องตัวและมีจิตอาสา

การติดตามประเมินผล แม้จะไม่ใช่ทางการมากนักแต่เพื่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาคนอย่างแท้จริง

การกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาคนต้องให้ครอบคลุมทุกกลุ่มวัย และตั้งอยู่บนฐานความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ไม่เฉพาะเจาะจงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเลือกปฏิบัติและแยกส่วน

ข้อเสนอแนะ 3.2 การพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางต้องให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกระบวนการขับเคลื่อนงาน หรือระหว่างกระบวนการพัฒนา

ข้อเสนอแนะ 3.3 กระบวนการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางเพื่อพัฒนาสุขภาวะชุมชน ประเด็นที่เป็นหลักของการพัฒนาต้องสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ริเริ่มและเกิดจากความต้องการของพื้นที่ บทเรียนการทำงานต้องสะท้อนให้เห็นถึงแนวปฏิบัติที่เกิดขึ้นในพื้นที่และสามารถย้อนกลับไปเป็นบทเรียนของพื้นที่ต่อไปได้

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การพัฒนาเครือข่ายความรู้และปัญญาการปฏิบัติด้านสุขภาวะชุมชน ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะ 4.1 เพื่อให้เกิดเครือข่ายความรู้และปัญญาการปฏิบัติด้านสุขภาวะชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวิชาการในพื้นที่ต้องมีกระบวนการจัดการความรู้และถอดบทเรียนโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

ต้องมีกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ ให้กับชุมชนได้รับรู้และสามารถพัฒนาเป็นโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นรูปธรรมได้

มีการเชื่อมโยงข้อมูลเพื่อให้สามารถเข้าถึงได้อย่างรวดเร็ว

ความรู้ต่างๆ ที่อยู่ในฐานข้อมูลจะต้องเป็นความรู้ที่มีชีวิตชีวา ไม่เป็นความรู้ที่นิ่งกับที่

ข้อเสนอแนะ 4.2 การพัฒนาโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ต้องตั้งอยู่บนฐานข้อมูลที่มีอยู่ ต้องใช้ข้อมูล

ในลักษณะต่อยอด และสามารถจะพัฒนาได้เลย

โครงการต่างๆ ตั้งอยู่บนฐานการพัฒนาสุขภาวะชุมชน

สมาชิกในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการโครงการในทุกมิติ

มีการสรุปบทเรียนและถอดองค์ความรู้จากโครงการและกิจกรรม

ข้อเสนอแนะ 4.3 ต้องมีการสื่อสารข้อมูลและองค์ความรู้ต่างๆ ให้แก่ชุมชนได้รับรู้

ข้อเสนอแนะ 4.4 มีการเปิดพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน และเปิดกว้างเพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ไม่จำกัดเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม

อภิปรายผลการวิจัย

1. จากผลการวิจัยแนวทางพัฒนาการเรียนรู้ชุมชนแนวปฏิบัติเพื่อสุขภาวะชุมชนในบริบทต่างๆ ส่วนให้ความสำคัญกับประเด็นสุขภาวะและคุณภาพชีวิตของชุมชนเป็นหลัก เริ่มและพัฒนาจากแกนนำจิตอาสาตามด้วยองค์ประกอบอื่นๆ ได้แก่ บริบทของพื้นที่ ทิศทางสังคมและวัฒนธรรม กิจกรรมของชุมชน การเป็นพื้นที่ต้นแบบเครือข่ายการทำงาน เครือข่ายวิชาการ การบริหารจัดการ แผนการทำงาน การประเมินแบบเสริมพลังทำให้เกิดความความต่อเนื่องของงาน และการสื่อสารทั้งหมดจะนำไปให้ชุมชนเกิดสุขภาวะที่ดีขึ้นสอดคล้องกับ Chutavichit, K., et al. (2018) ได้ศึกษาถึงถอดบทเรียนการจัดการตนเองของชุมชน และได้มีการเทียบเคียงเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่าการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงของชุมชนในเครือข่ายร่วมสร้างชุมชนท้องถิ่นน่าอยู่ในด้านสุขภาวะชุมชนที่เชื่อมโยงกับมิติปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น นอกจากทิศทางสังคมและวัฒนธรรมแล้วต้องชุมชนสุขภาวะมีองค์ประกอบสำคัญคือ (1) การจัดการด้านเศรษฐกิจชุมชน (2) การจัดการด้านสวัสดิการและองค์การการเงิน (3) การจัดการด้านการเสริมสร้างการมีส่วนร่วม (4) การจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ (5) การจัดการด้านสุขภาพชุมชนและอาสาสมัคร นอกจากนี้แล้วกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมสุขภาวะให้เกิดขึ้นกับชุมชนอย่างยั่งยืนต้องบูรณาการศาสตร์ของพระราชาซึ่งเป็นศาสตร์และศิลป์ในการพัฒนานคน พัฒนาคุณภาพชีวิตและการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน เป็นการนำชุมชนสู่เป้าหมายคือการเป็นชุมชนสุขภาวะ ชุมชนท้องถิ่นน่าอยู่ และชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองในระยะยาวต่อไปได้

2. ด้านเชิงยุทธศาสตร์จากการศึกษาพบว่าองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติมีจุดเริ่มต้นจากทิศทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนและทุนเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในทุกมิติ เริ่มจากแกนนำจิตอาสาซึ่งต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาและเสริมศักยภาพกลุ่ม การสร้างเสริมจิตสำนึกการการดูแลกลุ่ม และภูมิปัญญาการปฏิบัติสั่งสมเอาไว้เพื่อเป็นแนวปฏิบัติต่อการทำงานกลุ่ม ทั้งหมดจะนำสู่การเป็นชุมชนแนวปฏิบัติ นอกจากนี้แล้วการมองเห็นเป้าหมายร่วมคือสุขภาวะที่ดีของชุมชนร่วมกันนับว่าทิศทางที่จะสามารถนำพากลุ่มให้บรรลุเป้าหมายได้ อย่างไรก็ตามก็ต้องยังต้องให้ความสำคัญกับบริบทของพื้นที่เพราะการพัฒนาสุขภาวะต้องสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของ และองค์ความรู้เฉพาะ เป็นความรู้ที่จำเป็นอย่างยิ่งเฉพาะพื้นที่ เหมาะสมไม่ยุ่งยากซับซ้อนเพื่อการพัฒนาการเรียนรู้เฉพาะบริบทที่เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องหนุนเสริมให้เกิดขึ้น ทั้งหมดนี้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนานคน ชุมชน และสังคมซึ่งเป็นสุขภาวะรวมของสังคม ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับผลการศึกษาวิจัยของ Kutrakul, A. (2010) ได้ศึกษาวิจัยทิศทางสังคม : กรณีศึกษาโครงการของท้องถิ่นในเขตภาคเหนือของประเทศไทยพบว่าพลวัตวัฒนธรรมสังคมที่เป็นทุนทางสุข

ภาวะที่สำคัญคือ (1) การตระหนักถึงปัญหาและการเปิดรับความรู้ใหม่ๆ (2) การขยายแนวร่วม การตั้งทีม และการนำไปสู่การปฏิบัติ (3) การทำให้เป็นทางการ การปรับปรุงกิจกรรมที่ทำไปแล้ว และการเผยแพร่ผลสำเร็จ และ (4) การประเมินผลงานและคิดค้นสิ่งใหม่ๆ และงานวิจัยของ Jantotai, D. (2012) จากการวิจัยการแสวงหาแนวทางการเสริมสร้างทุนทางสังคมของชุมชนเมืองที่เชื่อมโยงทั้งภายในและภายนอกพบว่ากิจกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนได้แก่ ประเพณี การรวมกลุ่มทำกิจกรรมของสมาชิกเพื่อพึ่งตนเอง การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หรือการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับแรงกดดันของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสภาพเศรษฐกิจในระบบตลาด นอกจากนี้แล้วทุนทางสังคมในชุมชนก็ควรเชื่อมโยงกับด้านอื่นๆ เช่น ทุนมนุษย์หรือผู้นำ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ด้วย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสุขภาพและคุณภาพชีวิตควรมีการพัฒนากระบวนการชุมชนเรียนรู้บนฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน โดยมีขั้นตอนดังนี้

1.1 การเริ่มต้นด้วยการพัฒนาการเรียนรู้และค้นหาบทเรียนแนวปฏิบัติที่เป็นต้นแบบของการขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน

1.2 การกำหนดปัญหาและความต้องการที่สอดคล้องกับความเป็นจริงและศักยภาพที่มีอยู่ของชุมชนบนฐานคิดการสร้างเสริมสุขภาวะ

1.3 การกำหนดแนวทางและกิจกรรมเพื่อร่วมกันพัฒนากิจกรรมสร้างเสริมสุขภาวะ

1.4 การติดตามและประเมินผล ควรเป็นระบบที่มีความต่อเนื่องในทุกกระบวนการ และการประเมินต้องเป็นการประเมินแบบเสริมพลังเชิงบวก เป็นการให้กำลังใจและสร้างการเรียนรู้ ไม่มุ่งตัดสินลดทอนกำลังใจของการทำงาน แต่มุ่งหมายเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ดีขึ้น สมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ร่วมประเมินเพื่อดำเนินงานให้ดีขึ้น กระตุ้นการทำงาน และเป็นวงจรของการพัฒนาการเรียนรู้ของกลุ่มอีกทางหนึ่งด้วย

2. หน่วยงานที่สนใจการพัฒนาศักยภาพคนและสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้ควรมีการพัฒนาชุมชนเรียนรู้เพื่อหนุนเสริมสู่การพัฒนาในด้านอื่นๆ

2.1 การพัฒนาการเรียนรู้ให้เกิดกับชุมชนตามวิถีที่เป็นจริงและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถใช้ความรู้ในการพัฒนากิจกรรมในชีวิตประจำวัน

2.2 การพัฒนาการเรียนรู้ต้องเป็นแนวทางการเชื่อมสัมพันธ์กับชุมชน

2.3 การหนุนเสริมให้เห็นถึงจุดแข็งและความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

3. หน่วยงานระดับท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล โรงพยาบาลสร้างเสริมสุขภาพตำบลที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนควรมีการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือภาคประชาสังคมในการบูรณาการการพัฒนาชุมชนเรียนรู้เพื่อเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชน

4. นักวิจัยและนักพัฒนาควรประยุกต์ใช้การพัฒนาชุมชนเรียนรู้ในการเสริมศักยภาพคนและชุมชนให้มีลักษณะการเรียนรู้ไปและพัฒนาไปบนฐานการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรการต่อยอดงานวิจัยในรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (research and development) เพื่อสร้างเป็นนวัตกรรมเฉพาะเรื่องหรือประเด็นให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. ควรมีการพัฒนากระบวนการเสริมพลังที่สะท้อนให้เห็นมิติของการเสริมพลังการเรียนรู้ การพัฒนาคน และการพัฒนาองค์ความรู้ไปพร้อมๆ กัน หรืออาจเสริมด้วยมิติอื่นๆ ตามความจำเป็น

3. การถอดบทเรียนและการจัดการความรู้ เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยในแนวทางนี้ควรให้ความสำคัญ เนื่องจาก การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาไปพร้อมๆ กัน

4. การติดตามและประเมิน บณฐานการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยควรออกแบบการ ติดตามประเมินให้เห็นมิติของการประเมินแบบเสริมพลัง ในระหว่างกระบวนการมากกว่าที่จะรอการประเมินผล ในตอนท้าย การประเมินแนวนี้ผู้วิจัยควรออกแบบให้เหมาะสม จะเป็นการประเมินที่มุ่งประโยชน์ได้จริง และเกิด ประโยชน์แก่ทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัยแนวนี้

5. เพื่อให้เกิดความหลากหลายทางวิธีวิทยาการศึกษาอาจมีการประยุกต์ใช้แนวทางนี้กับการวิจัยเชิง ปริมาณ เช่น การหาความสัมพันธ์เชิงสถิติของแต่ละเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนแนวปฏิบัติด้านสุขภาวะ ชุมชนต่อไป

References

- Buranajaroen kij, D., et al. (2013). **Step by Step Problem Resolution through the Group Process**. Nakhon Pathom : The Institute of Human Rights and Peace Studies, Mahidol University.
- Chutavichit, K., et al. (2018). **Local Community Self-Management Lessons: Economy and Security**. Nakhon Pathom : Research and Development Institute.
- Fukuyama, F. (1995). **Trust : the Social Virtues and the Creation of Prosperity**. London : Penguin.
- Jantotai, D. (2012). Strengthening Social Capital in the Communities of Thailand. **Journal of Social Research**, 35(1), 23-51.
- Kamsrichan, W. (2007). **Knowledge Management Empowerment by PAR Research**. Bangkok : P.A. Living.co.Ltd.
- Kutrakul, A. (2010). **Social Innovation : Case Studies of Local Initiatives in Northern Thailand**. A dissertation for the degree of doctor of Doctor of Public Administration Program, National Institute of Development Administration.
- Poungsomlee, A. (2007). **Community of Practices-CoPs**. Nakhon Pathom : Division of Quality Development Mahidol University.
- Suwanwong, A. (2016). Characteristics of Professional Learning Communities in Thai Educational Context. **Panyapiwat Journal**, 8(1),165.
- Wasi, P. (2007). **New Learning System to Overcome the Crises of the Age**. Bangkok : Ruam Duay Chuay Kan Publishing.co.Ltd.
- _____. (2017). **Strong Social Strategy**. Nonthaburi : National Health Commission Office (NHCO).
- World Bank**. (1999). Project Appraisal Document on a proposed Learning and Innovation Credit to the Amount of SDR 3.6 Million Equivalent to the Kingdom of Cambodia for a Northeast Village.
- Yoddumnern-Attig, B., et al. (2009). **Qualitative Research**. Nakhon Pathom : Institute for Population and Social Research.